

Xulosa. Yuqori-yuz ko'rsatkichi o'g'il bolalarda 10-11 yoshlar orasida deyarli o'zgarmaydi. 12 yoshda bu ko'rsatkich 55,62 gacha ortadi va 1,1 barobarga kattalashadi. Qiz bolalarda ham 10-11 yoshlar orasida

deyarli o'zgarmaydi, 12 yoshda 2 % ga ortadi. 10-11 yoshli qizlar eurien tipda, 12 yoshda esa mezen tipida bo'ladi. O'g'il bolalarning barcha yoshlarida mezen tipida bo'ladi.

Adabiyotlar

1. Алешкина О.Ю. Базикраниальная типология конструкции черепа человека: Автореф. дис. . . . доктор мед. наук. - Волгоград: 2007.
2. Тишневской И.А. Возрастная и конституциональная антропология. // Учеб. пособие. -Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2000. - С. 56.
3. Орлов С.А., Сосин Д.Г. Проведение антропометрических исследований: Методическое руководство. -Тюмень: Тюменская медицинская академия, 1997. -С. 38.
4. Куприянов В.В., Стовичек Г.В. Лицо человека: анатомия, мимика. - М.: Медицина, 1988. - С. 13-22.
5. Харитонов В.М., Ожигова А.П., Година Е.З. Антропология. // Учебник для вузов. -М.: «Владос» 2004. -С.272.
6. Тетако Л.И., Саливон И.И. Основы современной антропологии. - Минск: Университетское, 1989. - С. 39-81.

REZYUME. Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi bolalarda yuqori yuz ko'rsatkichini tahlil qilish: o'sishini dinamikada kuzatish, shakllanish muddatlari, o'sish va rivojlanish qonuniyatlarini o'rganish (Izboskan tumanida yashovchi bolalardan olingan morfometrik ko'rsatkichlar misolida) maqsadida olib borilgan antropometrik tadqiqot natijalari yoritilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье представлены результаты антропометрического исследования, проведенного с целью анализа верхнего индекса лица у детей младшего школьного возраста: проследить его рост в динамике, изучить периоды формирования, закономерности роста и развития (на примере морфометрических показателей, полученных от детей, проживающих в Избосканском районе).

SUMMARY. In this article, the results of the anthropometric research conducted in order to analyze the upper face index in children of junior school age: to monitor its growth in dynamics, to study the periods of formation, the laws of growth and development (as an example of morphometric indicators obtained from children living in Izboskan district) illuminated.

Geografiya

NÓKIS RAYONÍ OYKONIMLERI

O.O.Baltabayev – *geografiya ilimleri bo'yinsha filosofiya doktori*
Berdaq atindaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

Tayanch so'zlar: toponim, geografik nom, oykonim, aholi punkti, termin, mahalliy geografik termin, toponimik meros.

Ключевые слова: топоним, географическое название, ойконим, населенные пункт, термин, местный географический термин, топонимическое наследие.

Key words: toponym, geographical name, oikonym, settlement, term, local geographical term, toponymic heritage.

Kirisiw. Geografiyalıq atamalar yaǵnıy toponimler tariyxtıń tikkeley belgisi sıpatında ol jerde ásirler dawamında jasap kelgen xalıqlardıń turmis tárizi sebepli turaqlı túrde toltırılıp, qayta atama berilip, jańalanıp jámiyettiń túrli mıtájlikleri ushın xızmet etedi. Toponimlerdiń eń keń tarqalǵan túrlerinen biri bolǵan xalıq jasaw orınlarınń atamaları – oykonimlerdi úyreniwshi taraw oykonimika (grekshe, oykos – “úy”, “jasaw ornı”, “mákan”) dep ataladı [3]. Oykonimler qala, qalasha, awıl sıyaqlı elatlı punktlerdiń atamalarınan ibarat. Belgili toponimist, geograf alım S.Q.Qorayev oykonimlerdi toponimlerdiń eń ózgeriwsheń túri ekenligin aytıp, tómendegishe jazadı: “Úlke tábiyatınıń ózgeshelikleri, jámiyet ómirinde ásirler dawamında júz bergen tariyxıy, social hám siyasiy waqıya-hádiyseler, xalıqtıń kásip-óner atamaları, xalıq jasaw punktın birinshi bolıp ózlestirgen yamasa oǵan tiykar salǵan adamnıń ismi, yamasa, onda qanday qáwim wákilleri jasaǵanı sonday-aq, jasap atırǵanına qarap urıw-qáwim ataması – etnonim qala-awıl atamalarında óz kórinisin tabadı” [5]. Sol sebepli de, geografiyalıq atamalar atap aytqanda, oykonimler turmisimizda úlken áhmiyetke iye. Biz bul ilimiy jumısımızda Nókis rayonı oykonimlerin atap aytqanda, olardıń leksika-semantikalıq ózgesheliklerin, payda bolıwında qatnasqan jergilikli geografiyalıq terminlerdiń rolin, sonday-aq, payda bolıw hám ózgeriw dáwirlerin analizleybiz.

Tiykargı bólim. Nókis rayonı Qaraqalpaqstan Respublikasınıń oraylıq bóliminde jaylasqan bolıp, 1968-jıl 25-dekabrde dúzilgen. Administrativlik oravı Aqmańǵıt qalashası. Rayon batısta Xoieli rayonı, arqa-batısta Ámiwdarva darvası arqalı Qanlıkól rayonı, shıǵısta Qaraózek rayonı, arqa-shıǵısta Kegeyli rayonı, arqada Bozataw rayonı, qubla-shıǵısta bolsa Ámiwdarva rayonı menen shegaralasqan. Maydanı 0,94 mıń km². Ravonda 2021-jıl 1-yanvar jaǵdayında 1 qalasha hám 39 elatlı punkt dizimge alınǵan [1]. Bul xalıq jasaw orınları atamaları bir-birinen leksika-semantikalıq, topoterminologiyalıq hám

payda bolıw dáwirleri bo'yınsha keskin pariqlanadı hám ózine tán ózgesheliklerge iye.

Geografiyalıq terminler tiykarınan jergilikli geografiyalıq terminler respublikamız aymaǵındaǵı atamaların payda bolıwında tiykargı roldi atqaradı. Rayon aymaǵındaǵı elatlı punkt atamaların payda bolıwında da jergilikli geografiyalıq terminler qatnasqan bolıp, olardı tómendegishe kóriwimiz múmkin: jámi 40 oykonimnen 31 oykonimde, yaǵnıy 77,5% iniń quramında topoterminler qatnaspaǵan bolsa, 9 oykonim, yaǵnıy 22,5% i bolsa jergilikli topoterminler qatnasında payda bolǵan. Sonnan 3 oykonim (jámi oykonimlerdiń 7,5% i) quramında *kól* (*Quwlıkól, Shorkól, Uzinkól*), 2 oykonim (5% i) *taw* (*Qirantaw, Tóktaw*), 2 oykonim (5% i) *awıl* (*Aqmańǵıtawıl, Qazaqawıl*), 1 oykonim (2,5% i) *qala* (*Maqsımqala*), 1 oykonim (2,5% i) *jaǵıs* (*Qallıjaǵıs*) sıyaqlı jergilikli geografiyalıq terminlerin óz ishine alǵanlıǵın kóremiz.

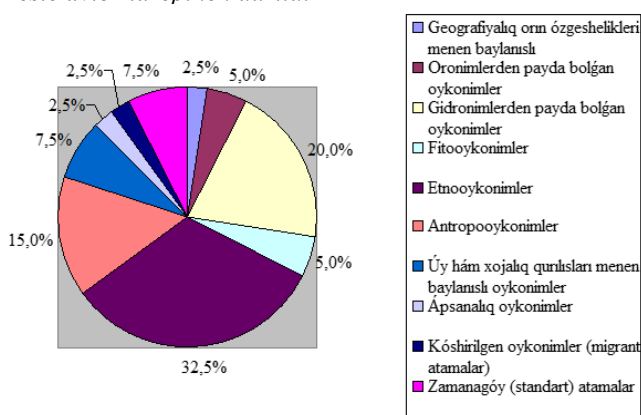
Geografiyalıq atamaların payda bolıwı hám mánis-mazmunı hár qıylı bolıp olardı izertlew arqalı kóplegen atamaların payda bolıw shınlıǵın yaǵnıy etimologiyasın anıqlaw múmkinshiligine iye bolamız. Elimizde respublikamız oykonimlerin leksika-semantikalıq jaqtan klassifikaciyalaw bo'yınsha kóplegen izertlew jumisları alıp barılǵan. Búgingi jumista Nókis rayonı oykonimlerin leksika-semantikalıq ózgesheligi jaǵınan 10 topargá bólip úyrendik (1-keste hám 1-súwretke qarań).

1-keste. Nókis rayonı oykonimleriniń leksika-semantikalıq klassifikaciyası

№	Oykonimlerdiń leksika-semantikalıq toparları	Oykonimler
1.	Geografiyalıq orın ózgeshelikleri menen baylanıslı	<i>Qallıjaǵıs</i>
2.	Oronimlerden payda bolǵan oykonimler	<i>Qirantaw, Tóktaw</i>
3.	Gidronimlerden payda bolǵan oykonimler	<i>Jiydeli, Kóksuw, Quwlıkól, Tarlı, Shorkól, Shortanbay, Shoytas, Uzinkól</i>

4.	Fitooykonimler	<i>Aqterek, Ushağash</i>
5.	Etnooykonimler	<i>Aday, Aqmañgıt, Aqmañgutawıl, Ajim, Jamansha, Qazaqawıl, Mamıqshı, Nókis, Sağır, Tolıs, Toqımbet, Tuwatay, Shıyıt</i>
6.	Antropooykonimler	<i>Dosımbet, Qálmen, Maqsımqała, Palwanıyazov, Ramberdiev, Samanbay</i>
7.	Uy hám xojalıq qurılısları menen baylanıslı oykonimler	<i>Qızılıy, Qusferma, Shağalkópır</i>
8.	Apsanalıq oykonimler	<i>Kerder</i>
9.	Kóshirilgen oykonimler (migrant atamalar)	<i>Shortanbay</i>
10.	Zamanagóy (standart) atamalar	<i>Abadan, Dárbent, Mádeniyat</i>

Keste avtor tárepinen dúzildi

1-súwret. Nókis rayonu oykonimleriniń leksika-semantikalıq klassifikaciyası

Joqarıdağı maǵlıwmatlardan kórinip turǵanıday, Nókis rayonında etnooykonimler (13 atama) menen birge urıw-qáwimlerge basshılıq etken adamlardıń isimleri menen baylanıslı bolǵan antropooykonimler (6 atama) de keń tarqalǵan. Rayon aymaǵı dárya boyında jaylasqanlıǵı hám jergilikli xalıqlardıń áyyemnen suwǵarmalı diyqanshılıq penen shuǵıllanǵanlıǵı sebepli rayon aymaǵında gidronimlerden payda bolǵan oykonimler (8 atama) de kóp ushırasatuǵınlıǵın kóremiz.

Qanıgeler toponimlerdi payda bolıwına qarap eki túrge bólgen: tábiyiy jol menen, xalıq tárepinen qoyılǵan atamalar hám rásmiy-administrativlik túrde qoyılǵan atamalar. Rásmiy-administrativlik túrde berilgen hár qanday atama da óz tariyxına iye hám sol dáwirdiń mıtájligi menen baylanıslı túrde payda bolǵan. Geografiyalıq atamalarda úlkeniń kópǵana tábiyiy ózgeshelikleri, xalıqtıń xojalıq iskerligi, jámiyettegi kóp ásirler dawamında júz bergen tariyxıy, social-ekonomikalıq hám siyasıy ózgerisler de óz kórinisin tabadı [4].

Ózbekstan, atap aytqanda, Qaraqalpaqstan Respublikası aymaǵında XX hám XXI ásirler dawamında elatlı punktlerge atama beriwde úlken ózgerisler júz bergen. Aldıńǵı awqam dáwirinde payda bolǵan geografiyalıq atamaların tiykarǵı bólimi revolyuciya basshıları, aldınǵı awqam mámleketi hám kommunistik partıyanıń basshılarınıń isimlerin ibarat ideologiyalıq atamalar edi. Gárezsizlik jıllarında “qızıl” toponimler biykarlanıp, orınlardıń tariyxıy atamaları qayta tiklendi hám taza xalıqlıq toponimler payda boldı. Gárezsizlik dáwirinde aldınǵı awqam ideologiyası menen baylanıslı bolǵan kóp

elatlı punktleri atamalarınıń ya tariyxıy formasın qayta tiklew yamasa aldınǵı awqam dáwirinde tiykar salınǵan xalıq qorǵanı bolsa, ideologiyalıq jaqtan jańa sharayatqa mas keletuǵın, jergilikli xalıqlardıń belgili ğayratkerleriniń isimleri menen baylanıslı túrde qayta atama berilgen. Ásirese, 1990-2000-jıllar aralıǵında mámleketimizde, sol qatarı, Qaraqalpaqstan Respublikasında da geografiyalıq atamalardı qayta atama beriw boyınsha kóplegen jumıslar ámelge asırılǵan.

Xalıq deputatları Nókis rayonu Keńesiniń 1996-jıl 10-iyuldaǵı №226-sanlı, 1997-jıl 24-iyundaǵı №263-sanlı qararları tiykarında rayondaǵı kóplegen elatlı punkt atamalarına qayta atama berilgen. Atap aytqanda, Xalıq deputatları Nókis rayonu Keńesiniń 1997-jıl 24-iyundaǵı №263-sanlı qararında *Kuybishev* ataması *Uzıńkól, Salıkesh* ataması *Shortanbay, Pobeda* ataması *Aqterek, Qızıl ásker* ataması *Shağalkópır, Rossiya* ataması *Kerder* atamasına ózgerтип tariyxıy atamaları qayta tiklengenligin hám jergilikli atamalardı ózgerтипilgenligin kóremiz.

Geografiyalıq atamalar geografiyalıq hám mádeniy ortalıǵımızdın áhmiyetli bir bólimi. Olar hár túrli túrdegi geografiyalıq obyektlerdi anıqlaydı hám insanlardın tiyislilik sezimi ushın turmıshlıq áhmiyetke iye bolǵan almasıp bolmaytuǵın mádeniy qádır-qımbatın ózinde sáwlelendiredi. Áyyemgi estelikler, áyyemgi elatlı punktleri, meshitler, qoyımshılıqlar hám basqa da áhmiyetli topografiyalıq obyektler, olardıń geografiyalıq atamaları menen bir qatarda, mádeniy tariyxtıń bekkem ajıralmas bólimi esaplanadı. Sonlıqtan, olardı qorǵaw, asırıp-abaylaw hám áwladlardan-áwladlarǵa jetkeriw búgingi kúnniń aktual máseleleri esaplanadı. Sol sebepli orın atamaların da **toponimikalıq miyras** sıpatında mádeniy (materiallıq emes) miyras quramına kiritiw lazım dep esaplaymız.

Toponimikalıq miyras – belgili bir aymaқтаǵı jergilikli xalıq tárepinen tariyxıy rawajlanıw procesinde tábiyiy túrde qalıplestirilgen, tiyisli obyektlerge baylanıslı qımbatlı tariyxıy-mádeniy maǵlıwmatlardı ózinde saqlap atırǵan, olardıń áhmiyetli tábiyiy, social-ekonomikalıq, etnomádeniy ózgesheliklerin sáwlelendiretuǵın, uzaq waqıt dawamında saqlanıp kiyatırǵan yamasa tariyxıy qádır-qımbatı esapqa alınıp qayta tiklengen geografiyalıq atamalar [2].

Aymaqtıń **toponimikalıq miyrası** obyektı sıpatında kóriliwi ushın orın ataması tómendegi kriteriyalardan birine mas keliwi kerek:

- ásirler dawamında ózgermesten saqlanıp kiyatırǵan, qayta atama beriw siyasatı alıp barılǵan dáwirlerde ózgermesten qalǵan yamasa belgili bir waqıt ótip qayta tiklengen bolsa;

- tiyisli aymaqtıń tayanısh, rámsiy toponimi esaplanasa;
- ózinde jergilikli xalıqqa tiyisli bolǵan millet, urıw, qáwim hám basqa etnikalıq birlikler atamaların ózinde sáwlelendirse;

- jergilikli tariyxta tereń iz qaldırǵan hám elatlı punktlerine tiykar salıwda qatnasqan insanlardın isimlerin saqlasa;

- jergilikli xalıqtıń aldın shuǵıllanǵan kásip-óner atamaların ózinde saqlasa;

- ótmishte bolǵan jergilikli orografiyalıq yamasa gidrografiyalıq obyektlerdiń atamaların ózinde saqlasa;

- atama berilgen obyektin geografiyalıq ornı yamasa tábiyiy sharayatınıń áhmiyetli ózgesheliklerin ózinde sáwlelendirse;

- quramında túrli jergilikli tariyxıy, xojalıq, geografiyalıq, toponimikalıq terminler bar bolsa;

- ápsanalıq yamasa diniy mazmunǵa iye bolsa.

Mine usı kriteriyalardı tiykarlangan halda Nókis rayonındaǵı barlıq elatlı punkt atamaları ekspertizadan ótkerilip, toponimikalıq miyras obyektleri sıpatında usınıw múmkin bolǵan oykonimler dizimi qalıplestirildi (2-keste).

**2-keste. Toponimikalıq miyras sıpatında tán alıwǵa usınıs etilip atırǵan
Nókis rayonı oykonimleri dizimi**

№	Elatlı punkt ataması (oykonim)	Elatlı punkt statusı (qalasha, elatlı punkt)	Toponimikalıq miyras obyektı sıpatında tán alınıwınıń sebebi
1.	Aqmańǵıt	qalasha	Jergilikli xalıqtıń urıw ataması menen atalǵan
2.	Aday	elatlı punkt	Jergilikli xalıqtıń urıw ataması menen atalǵan
3.	Aqmańǵıtawıl	elatlı punkt	Jergilikli xalıqtıń urıw ataması menen atalǵan
4.	Aqterek	elatlı punkt	Jergilikli ósimlik dúnyası menen baylanıslı
5.	Ájim	elatlı punkt	Jergilikli xalıqtıń urıw ataması menen atalǵan
6.	Dosımbet	elatlı punkt	Elatlı punktke tiykar salǵan shańaraq baslıǵı ismi menen atalǵan
7.	Jamansha	elatlı punkt	Jergilikli xalıqtıń urıw ataması menen atalǵan
8.	Jiydeli	elatlı punkt	Ótmishte bolǵan gidrografiyalıq obyektke añlatadı
9.	Kerder	elatlı punkt	Ápsanalıq ózgeshelikke iye bolǵan atama
10.	Kóksuw	elatlı punkt	Ótmishte bolǵan gidrografiyalıq obyektke añlatadı
11.	Qallıjaǵıs	elatlı punkt	Elatlı punktke tiykar salǵan shańaraq baslıǵı ismi menen atalǵan
12.	Qazaqawıl	elatlı punkt	Etnikalıq birliktiń jasaw aymaǵın belgilegen
13.	Qálmen	elatlı punkt	Elatlı punktke tiykar salǵan shańaraq baslıǵı ismi menen atalǵan
14.	Qırantaw	elatlı punkt	Qasındaǵı relyef forması ataması menen atalǵan
15.	Quwlıkól	elatlı punkt	Ótmishte bolǵan gidrografiyalıq obyektke añlatadı
16.	Maqsımqala	elatlı punkt	Jergilikli tariyxta tereń iz qaldırǵan shaxs ismine qoyılǵan
17.	Mamıqshı	elatlı punkt	Jergilikli xalıqtıń urıw ataması menen atalǵan
18.	Nókis	elatlı punkt	Jergilikli xalıqtıń urıw ataması menen atalǵan
19.	Saǵır	elatlı punkt	Jergilikli xalıqtıń urıw ataması menen atalǵan
20.	Samanbay	elatlı punkt	Elatlı punktke tiykar salǵan shańaraq baslıǵı ismine qoyılǵan
21.	Tarlı	elatlı punkt	Ótmishte bolǵan gidrografiyalıq obyektke añlatadı
22.	Toqımbet	elatlı punkt	Elatlı punktke tiykar salǵan shańaraq baslıǵı ismi menen atalǵan
23.	Tolis	elatlı punkt	Jergilikli xalıqtıń urıw ataması menen atalǵan
24.	Tóktaw	elatlı punkt	Qasındaǵı relyef forması ataması menen atalǵan
25.	Tuwatay	elatlı punkt	Jergilikli xalıqtıń urıw ataması menen atalǵan
26.	Uzinkól	elatlı punkt	Ótmishte bolǵan gidrografiyalıq obyektke añlatadı
27.	Shaǵalkópir	elatlı punkt	Ótmishte bolǵan qurılıs imaratınıń atamasın añlatadı
28.	Shorkól	elatlı punkt	Ótmishte bolǵan gidrografiyalıq obyektke añlatadı
29.	Shortanbay (Baqan-shaqı APJ)	elatlı punkt	Ótmishte bolǵan gidrografiyalıq obyektke añlatadı
30.	Shortanbay (Qırantaw APJ)	elatlı punkt	Ótmishte bolǵan gidrografiyalıq obyektke añlatadı
31.	Shoytas	elatlı punkt	Elatlı punkt atamasına tiykar bolǵan gidroobyekt ataması
32.	Shúyit	elatlı punkt	Jergilikli xalıqtıń urıw ataması menen atalǵan

Keste avtor tárepinen dúzilgen

Joqarıdaǵı keste maǵlıwmatlarınan rayon oykonimleriniń yaǵnıy jámi 40 oykonimnen 32 oykonim (80%) toponimikalıq miyras sıpatında usınılıp atır, bunnan sonday-aq, rayon oykonimleriniń tiykarǵı bólimi jergilikli xalıqqa tiyisli bolǵan urıw-qawim atamalarınan payda bolǵanlıǵın hám olardıń tiykarǵı bólimi sovet dáwirinen aldın qalıplesken tariyxiy atamalar ekenligin kóriwimiz múmkin.

Juwmawqlaw. Ulıwma alǵanda mámleketimiz toponimlerin hár tárepleme tereń úyreniwimiz, olardıń tariyxiy haqıyqatların durıs anlawımız zárúr. Toponimlerde insanlardıń xojalıq iskerligi, áyyemgi migraciya hám

milletleraralıq baylanıslar, etnikalıq toparlardıń jasaw orınları, kóp ásirler dawamında mámlekette júz bergen tariyxiy, siyasiy hám social-ekonomikalıq ózgerisler óz kórinisin tabadı. Xalıqtıń ruwxıy baylıǵı hám danishpanlıǵınıń miyrası esaplanǵan jergilikli geografıyalıq atamalar mádeniyat hám xalıq awızeki dóretiwshiligi esteligi sıpatında da óz aldına itibarǵa ılayıq. Sonnan kelip shıqqan halda, geografıyalıq obyektlerdiń tariyxiy atamaların tiklew hám olardı ózgertiwge jol qoymastan nátiyjeli paydalanıw mámleketimiz jaslarınıń keleshekte tariyxımızǵa, ata-babalarımızǵa bolǵan joqarı húrmet hám maqtanışın oyatadı.

Ádebiyatlar

1. Халық депутатлары Нөкис районлық Кеңесиниң 2020-жыл 8-октябрдеги «Райондағы географиялық объектлерге атама беріу хэм олардың атамаларын өзгертіу мәселелери ҳақында»ғы 51/13-санлы Шешими.
2. Балтабаев О.О. Қорақалпоғистон Республикаси ойконимлариниң ижтимоий-географик тахлили. География фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Самарқанд: 2022. 45-б.
3. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. – М.: «Наука», 1978. –С. 198.
4. Hakimov Q. Toponimika. – T.: «Mumtoz soʻz», 2016. 368-b.
5. Qorayev S. Toponimika. – T.: Oʻzbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. 2006. 320-b.

REZYUME. Ushbu maqolada Qoraqalpogʻiston Respublikasi Nukus tumani oykonimlarining shakllanishida mahalliy geografik terminlar, oykonimlarning leksik-semantik xususiyatlari, ularning paydo boʻlish davri aniqlangan va ayrim oykonimlar toponimik meros sifatida tavsiya etilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье определены местные географические термины в формировании ойконимов Нукусского района Республики Каракалпакстан, лексико-семантические особенности ойконимов, период их возникновения и предложены некоторые ойконимы в качестве топонимического наследия.

SUMMARY. In this article, local geographical terms in the formation of oikonyms of the Nukus region of the Republic of Karakalpakstan, lexical-semantic features of oikonyms, the period of their occurrence are determined, some oikonyms are recommended as toponymic heritage.

UDK: 332.2.021

SAMARQAND VILOYATIDA AGROSANOAT KLASSTERLARINI HUDUDIIY JOYLASHUVI VA IXTISOSLASHUVI

Sh.X.Boboyev – tayanch doktorant

Samarqand davlat universiteti

Tayanch soʻzlar: klaster, agrosanoat klasteri, paxta-toʻqimachilik klasteri, gʻallachilik klasterlari, meva-sabzavotchilik klasteri.

Ключевые слова: кластер, агропромышленный кластер, хлопко-текстильный кластер, зерноводческие кластеры, плодородной кластер.

Key words: cluster, agro-industrial cluster, cotton-textile cluster, grading clusters, fruit-vegetable cluster.

Kirish. Bugungi kunda dunyoning koʻplab mamlakatlarida (AQSH, Germaniya, Fransiya, Ispaniya, Portugaliya, Skandinaviya mamlakatlari, Chili, Xitoy, Hindiston, Rossiya) agrosanoat klasterlarini rivojlantirish orqali mahsulot ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, ularning sifat koʻrsatkichlarini yaxshilash va jahon bozorida raqobatbardoshlik darajasini oshirish kabi strategik maqsadlarni koʻzda tutadigan tadqiqotlarga alohida eʼtibor qaratilmoqda. Agrosanoat klasterlarining mamlakat oziq-ovqat xavfsizligi va barqaror taraqqiyotini taʼminlash, qishloq aholisining bandligini oshirish, nisbatan sekin rivojlanayotgan hududlar va fermer xoʻjaliklarini qoʻllab-quvvatlash, ekologik muammolarni hal etishdagi rolini oshirish, uning samarali faoliyat koʻrsatishi uchun qulay shart-sharoitlarni shakllantirish kabi masalalar ilmiy tadqiqotlarning ustuvor yoʻnalishlari hisoblanadi.

Oʻrganilayotgan hudud Samarqand viloyatida ham bir qancha yirik agrosanoat klasterlari mavjud boʻlib, ularda qishloq xoʻjaligi mahsulotlarini yetishtirish va qayta ishlash amalga oshiriladi. Viloyatda hozirgi kunda asosan, paxta-toʻqimachilik, gʻallachilik va meva-sabzavotchilik kabi agrosanoat klasterlari faoliyat yuritmoqda. Lekin hozirgacha tashkil etilgan Samarqand viloyatidagi agrosanoat klasterlari zamonaviy texnika va texnologiyalarga ega emasligi, viloyat aholisini sifatli mahsulotlar bilan taʼminlash imkonini toʻla bermayotganligi, ular oʻrtasidagi raqobat muhitini yetarlicha shakllanmaganligi bilan bogʻliqdir.

Bunda avvalo, agrosanoat tarmogʻini rivojlantirishga klasterli yondashuv infratuzilmani yaxshilash, logistikani optimallashtirish, moliyaviy resurslardan foydalanishni taʼminlash va mahsulot sifatini oshirish imkonini beradi. Buning natijasida viloyatda qoʻshimcha iqtisodiy oʻsish, aholi turmush darajasi yuksalish imkonini beradi.

1-jadval. Samarqand viloyati agrosanoat klasterlari haqida umumiy maʼlumot (2024-y) [5].

Agroklastlarlar	Soni	Biriktirilgan maydoni, ming ga	Shundan		
			Klastlarda, ming ga	Fermer xoʻjaliligida	
				Soni	Maydoni, ming ga
Paxta-toʻqimachilik klasterlari	11	75356	14089	2112	61267
Gʻallachilik klasterlari	18	95198	11424	2125	83774
Meva-sabzavotchilik klasterlari	15	23157	2895	2759	20262
Sholichilik klasterlari	1	-	-	-	-
Dorivor oʻsimliklar	6	1386	-	-	-
Jami	51	195097	28408	7036	165303

Muammoning oʻrganilishi. Klasterlarni shakllantirish va rivojlantirishning milliy iqtisodiyotdagi ahamiyati, asosiy yoʻnalishlari va xususiyatlari xorijlik iqtisodchi olimlar – M.Porter, S.Ketels, Oʻ.Soʻlvell, G.Lindqvist, E.Bergman, E.Ferser, C.Boj tomonidan, agroklastlarlar rivojlanishining jahon tajribasi L.Kiminami, A.Kiminami, S.Sharma, E.Nogales, F.Theus, R.Rama, M.Yu, L.Erling, R.Muyeller, A.Jankoviak tomonidan chuqur tadqiq etilgan [1]. MDH mamlakatlarida bu yoʻnalishda ish olib borgan olimlar qatoriga D.Belousov, D.Salnikov, D. Sivakov, T.Gurova, A.Voronov, A.Buryak kabilarni kirgizish mumkin. Ular bu borada fundamental tadqiqotlar olib bormasdan, M.Porter gʻoyalarini rivojlantirganlar xolos [4]. Mamlakatimizda klasterlar tashkil etishning nazariy-uslubiy jihatlari va tashkiliy masalalari Oʻzbekistonlik iqtisodchilardan R.Alimov, D.Kurbanova, A.Rasulov, M.Raxmatov, T.Joʻrayev, M.Kamilova, A.Alimov, A.Abduvaliev, N.Xolmatov, R.Roʻziev, M.Xusainov, G.Zohidov, D.Mirzaxalilova, Ch.Murodov kabilar mazkur yoʻnalishda bir qator ilmiy tadqiqotlar olib borgan [1]. Ushbu tadqiqotlarda ishlab chiqarishni tashkil etishning klaster sxemasi mamlakat mintaqaviy siyosatini amalga oshirishning, iqtisodiyotning turli tarmoqlari raqobatbardoshligini oshirishning muhim omili sifatida tahlil qilingan.

Asosiy qism. Oʻzbekistonda agrosanoat klasterlarini rivojlantirish iqtisodiy siyosatning ustuvor yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda Oʻzbekistonda 2023-yilda 633 ta qishloq xoʻjaligi klasterlari faoliyat olib borib, ularga 2,2 mln. gektar qishloq xoʻjaligi yer maydonlari birlashtirilgan. Eng koʻp sonli klasterlar meva-sabzavotchilik sohasida tashkil etilgan boʻlib, ularning umumiy soni 249 tani yoki jami klasterlarning 39,9 foizini tashkil etadi. Keyingi oʻrinlarni gʻallachilik – 200 (31,6 %), paxta-toʻqimachilik – 134 (21,2%), sholichilik – 41 (6,5 %) va dorivor oʻsimliklar – 9 (1,4 %) klasterlari egallaydi [5].